

Voorwoord

In een tijd dat de positie van kinderen in de samenleving en het gezin sterk verandert, is het niet verbazingwekkend dat de vraag wordt opgeworpen wat we eigenlijk onder kind en kindertijd verstaan. Uit publicaties en debatten van pedagogen en psychologen komt naar voren dat kindbeelden – ofwel impliciete ideeën over kinderen – vaak een grote rol spelen in de standpunten over kwesties als de bejegening van kinderen in het strafrecht, hun positie bij echtscheiding en medische behandeling, maar ook meer alledaagse dingen als televisie kijken, internetten en bijbaantjes (zie bijvoorbeeld Hemrica, 2004 en Bouw e.a., 2002). Er bestaat een zekere consensus dat zich sinds medio jaren zeventig van de vorige eeuw een emancipatie van het kind heeft voltrokken. Kinderen zijn mondig, worden meer voor vol aangezien, hun mening telt en het bedrijfsleven zorgt voor een onophoudelijke stroom van speciaal op deze doelgroep afgestemde nieuwe producten en diensten. Als bekroning van deze ontwikkeling zijn kinderen zelfs formeel dragers van rechten geworden met de ratificering van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Pas de laatste jaren groeit het besef dat er aan deze, op het eerste gezicht positieve ontwikkeling ook aspecten zitten die het leven van (sommige) kinderen in deze tijd ingewikkeld en frustrerend maken. Zo blijkt uit ervaringen met het Studiehuis, waarin kinderen worden geacht zelfstandig aan projecten te werken en deels zelf te bepalen wat ze willen leren, dat een substantieel deel van de kinderen duidelijk onderpresteert. Ook bestaat de tendens om kinderen die ontsporen, meer verantwoordelijk te houden voor hun daden en ze strenger te straffen. Het zijn in dit themanummer met name de auteurs Nijboer en Brinkgreve die vraagtekens zetten bij deze ontwikkeling. Ook de mogelijkheid kinderen die ernstige misdrijven plegen, te berechten volgens het volwassenenstrafrecht roept vragen op: is kind zijn een gegeven bepaald door leeftijd, of is het een door de samenleving toegekende status die kan worden afgenomen als een kind zich niet overeenkomstig het heersende kindbeeld gedraagt?

In *Grootbrengen door kleinhouden* van Dasberg (1975) werden indertijd de problemen van veel adolescenten onder meer geweten aan de afscherming van de kinderwereld – 'Jeugdland' – van de volwassen wereld. Het is interessant te zien dat nu, dertig jaar later, juist het gebrek aan afscherming van de volwassen wereld in toenemende mate als probleem wordt gezien. De opkomst van televisie en internet heeft

ertoe geleid dat kinderen al jong die volwassen wereld leren kennen. Volgens sommigen is de kindertijd zelfs verdwenen (Postman, 1994). De bedoeling van dit themanummer is een beeld te geven van de veranderende positie van kinderen in de samenleving, na te gaan wat de invloed is van kindbeelden op het overheidsbeleid in het algemeen en het justitiebeleid in het bijzonder.

De eerste bijdrage is van de historici Baggerman en Dekker. Zij stellen dat de wortels van het moderne kindbeeld met zijn nadruk op spontaniteit, fantasie en irrationaliteit teruggaan tot de periode rond 1800, die een keerpunt vormde. Deze ontwikkeling maakte deel uit van een bredere culturele en politieke verandering die onder meer gestalte kreeg in de Franse en Bataafse revoluties. Kinderen werden onderwerp van staatszorg en de basis werd gelegd voor een modern onderwijsstelsel. De kindertijd werd een symbool voor politieke vernieuwing. Zo namen kinderen vaak deel aan revolutionaire festivals en rituelen. Er werden revolutionaire catechismen gepubliceerd om kinderen de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap te onderwijzen. De auteurs illustreren de nieuwe opvoedingspraktijk aan de hand van een in 1701 begonnen dagboek van een tienjarige jongen, Otto van Eck. Het artikel van Brinkgreve gaat in op de huidige tijd waarin, zo beklemtoont zij, verschillende kindbeelden naast elkaar bestaan, zoals het onschuldige, onbedorven kind naast het wrede en gevaarlijke kind. In de afgelopen jaren lijkt echter weer sprake van een opkomend negatief beeld van kinderen en jongeren. Kinderen van tegenwoordig hebben vaak een groot aandeel in de beslissingen die ouders nemen. Tegelijkertijd is er een tendens kinderen op vroegere leeftijd dan voorheen verantwoordelijk te stellen voor hun daden. Aan kinderen worden hoge eisen gesteld als het gaat om gewetenskwetsies, moraal en zelfbeheersing. Sommigen kunnen aan die eisen niet voldoen, wat kan leiden tot sociale en psychische problemen. De problemen met ontsporende kinderen zijn van invloed op het kindbeeld: het moderne kind heeft zijn onschuld verloren en wordt steeds vaker gezien als een bedreiging of een schepsel dat moet worden gedisciplineerd en beteugeld.

Nijboer analyseert vervolgens hoe kindbeelden in de afgelopen twintig jaar van invloed zijn geweest op het justitieel beleid: jeugdcriminaliteit wordt tegenwoordig gezien als een serieuze bedreiging van de maatschappelijke orde en er wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen normale, rationele wetsovertreders enerzijds en veelplegers en plegers van ernstige geweldsdelicten anderzijds. Tegelijkertijd kunnen twee verschillende reacties op deze situatie worden onderscheiden: enerzijds een trend om jeugdige delictplegers en hun ouders aansprakelijk te stellen,

anderzijds een nadruk op preventie van ernstige jeugdcriminaliteit door het zo vroeg mogelijk identificeren van risicogroepen en het aanbieden van ondersteuningsprogramma's voor ouders. De auteur meent dat er een justitiële pedagogiek aan het ontstaan is met een sterke nadruk op vroeg, snel en consistent straffen. Deze benadering verwaarloost echter het belang van een morele opvoeding waarin jongeren kritische vragen worden gesteld over hun (criminele) gedrag, hun houding en hun identiteit.

Koops en Orobio de Castro stellen dat het onderzoek naar de ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag lange tijd beperkt is door de vooronderstelling dat kinderen onschuldig worden geboren en dat antisociaal gedrag wordt aangeleerd. Pas heel recent heeft onderzoek uitgewezen dat agressieve en antisociale gedragingen duidelijk al aanwezig zijn bij zeer jonge kinderen. Het lijkt er eerder op dat agressief gedrag door de meeste kinderen in de loop van de kindertijd juist wordt afgeleerd – in plaats van aangeleerd door sommigen. Een andere factor die het onderzoek beperkte, was dat het vooral beschreef hoe individuele verschillen in agressief en delinquent gedrag zich in de tijd ontwikkelen. Maar wat precies de causale mechanismen zijn, is door dergelijk onderzoek niet veel duidelijker geworden. Recente vooruitgang in theorievorming en methodologie zou het mogelijk kunnen maken deze beperkingen te boven te komen door middel van longitudinaal-experimenteel onderzoek naar ontwikkelingstrajecten vanaf de vroege kindertijd.

In de bijdrage van Weijers staat het concept van het mondige kind centraal. Dit is een tegenstrijdig begrip, omdat opvoeding betekent dat kinderen worden begeleid naar mondigheid. Het begrip mondigheid verschijnt in de geschriften van Montaigne, Locke, Rousseau en Kant alsmede in het twintigste-eeuwse werk van de Nederlandse pedagoog Langeveld en de kritische socioloog Adorno. Medio jaren zeventig verandert het begrip. Mondigheid wordt niet langer gezien als een opvoedkundig doel, maar als een sociaal gegeven: moderne kinderen zijn mondig. Deze ontwikkeling kan grotendeels worden verklaard doordat de markt het kind als consument ontdekte, zo stelt de auteur. Kinderen zijn een nieuwe interessante doelgroep voor producten geworden. De auteur bepleit dat de staat een houding van verlicht paternalisme aanneemt om tegenwicht te bieden aan deze ontwikkeling en zo ouders te helpen bij de opvoeding.

Sikkema constateert dat de belangstelling van het bedrijfsleven voor kinderen van 4 tot 12 jaar sterk is toegenomen. Bedrijven ontwikkelen steeds meer producten, diensten en campagnes voor kinderen.

Kinderen worden gezien als opgroeiende consumenten die op jonge leeftijd al veel leren over producten en merken. Kinderen hebben een belangrijke stem in het gezin als het gaat om de aankoop van producten. Ze pikken snel vernieuwingen op en zorgen voor de verspreiding ervan, ook onder volwassenen. Onder druk van de overheid en consumentenorganisaties stemmen bedrijven momenteel hun reclame en producten beter af op de belangen van kinderen en hun ouders. Dit gaat niet van harte, maar als we bijvoorbeeld kijken naar het groeiend aantal te dikke kinderen is dit hard nodig.

Van Nijnatten belicht een heel ander aspect van de communicatie met kinderen: wat zeg je wel en niet tegen kinderen die een traumatische gebeurtenis hebben meegemaakt? Hij stelt dat ouders en hulpverleners vaak vermijden met kinderen over deze gebeurtenissen te praten. De auteur meent dat dit stilzwijgen het voor kinderen moeilijker maakt de gebeurtenis te verwerken omdat zij niet worden geholpen hun ervaringen in woorden uit te drukken.

De laatste bijdrage van Willems gaat in op het kindbeeld van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Uitgaande van een Trias Pedagogica van kinderen, ouders en de staat beredeneert de auteur dat de staat twee soorten plichten heeft op basis van het verdrag. Ten eerste zijn dat plichten ten aanzien van opvoeding, onderwijs en kindbescherming. Ten tweede gaat het om plichten ten aanzien van ouders. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds de plicht tot responsabilisering van ouders, 'wat de maatschappij van ouders mag verwachten' en anderzijds een plicht tot empowerment van ouders, 'wat ouders mogen verwachten van de maatschappij'. Kinderrechten zijn een lege huls als de staat deze plichten niet nakomt. In veel staten, waaronder Nederland, laat de vertaling van de in het verdrag genoemde rechten in wetten en concreet beleid nog op zich wachten.

M.P.C. Scheepmaker

Literatuur

Bouw, C. e.a. (red.)
Het onuitstaanbare kind
Amsterdam, Siswo, 2002

Hemrica, J.C.
Kind zijn tussen opvoeding en recht; een grondslagenonderzoek naar kindbeelden in discussies op het grensvlak van opvoeding en recht
Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 2004

Dasberg, L.
Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel
Amsterdam, Boom, 1975

Postman, N.
The disappearance of childhood
New York, Vintage Books, 1994